

УДК 316 323.65

О. М. Іщенко

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ВІД ІДЕЇ ДО КРИЗИ

Постановка проблеми. В історії розвитку й функціонування соціальної політики не останню роль відіграє концепт «соціальна держава». Найчастіше в наукових колах вона розглядається як один із суспільних ідеалів людства, що містить у собі ціннісний аспект, до якого апелюють майже всі Конституції світу. Відтак політика кожної країни повинна бути спрямована на створення умов, які забезпечували б гідний рівень життя громадян, шляхом державного регулювання економіки та податкової політики. Соціальна держава зобов'язана надавати соціальні гарантії, нівелювати соціальну різницю між багатими й бідними в суспільстві, опікуватися менш захищеними верствами населення, сприяти самореалізації особистості.

Актуальність проблеми дослідження соціальної держави зумовлена низкою причин: по-перше, ідейністю і практичною реалізацією соціальних гарантії у межах країни; по-друге, зацікавленістю громадськості у схопленні сутності самого феномена та постійному використанні цієї дефініції в політичній площині; по-третє, в активній розробці проблеми розвитку й функціонування соціальної держави в аспекті багатьох суспільних наук (юриспруденції, соціології, політології, історії, економічної теорії); по-четверте, недостатнім дослідженням окресленого феномена в контексті соціально-філософської думки; по-п'яте, у відсутності в науковій літературі узагальненої теоретичної концепції соціальної держави та об'єктивного оцінювання історичних «моделей соціальної підтримки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті автор намагається дослідити і проаналізувати найскладніший концепт – соціальна держава, урахувуючи конкретно-історичні умови, що спонукали до появи останнього; окреслити теоретичні доробки західних фахівців щодо ідейності й практичної реалізації цього феномена; в аспекті критичного дискурсу зазначити причини економічного, політичного, соціального характеру, які зумовили кризу соціальної держави в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. Варто зазначити, що цей історичний етап розвитку концепту соціальної держави в науковій літературі досліджений недостатньо.

Філософському осмисленню теорії соціальної держави присвячено велика кількість робіт західних дослідників: Г. Еспіна-Андерсена, Р. Дарендорфа, П. Розанваллона, І. Штрассера, Ю. Хабермаса, Дж. Кіна, Л. Мізеса, Ф. Хаєка, Ф. Фукуями, Дж. Вейт-Уілсона, Г. Рормозера, У. Беха, З. Баумана, Т. Маршалла, І. Валлерстайна й ін. Поряд із цим пізнання природи та сутності соціальної держави є предметом наукових досліджень російських і вітчизняних науковців, серед яких особливо варто виокремити Т. Мацонашвілі, Л. Кочеткову, Т. Чулицьку, Т. Сидорину, О. Тимченко, Н. Хому, О. Дробот, І. Козаченко, А. Сіленко, О. Скрипнюка.

У контексті аналізу вищезначеного соціально-історичного феномена потрібно зазначити, що англосаксонська політично-соціальна думка найчастіше послуговується терміном *welfare state* («держава добробуту»), який вважають синонімічним еквівалентом німецькому термінові *sozialstaat* («соціальна держава»).

Мета статті – окреслити особливості соціальної держави в контексті сучасності, дослідити низку причин, які зумовили кризу цього соціального феномена.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на історичну ретроспективу в середині ХІХ ст. в європейських країнах склалися визначені політико-правові, економічні, суспільно-організаційні та культурні важелі, системно пов'язані між собою, які, власне, і стали умовами успішної реалізації процесу створення соціальної держави. Варто виокремити безпосередньо ствердження в суспільній свідомості найвищих соціальних цінностей – саморозвиток людини, право на життя, свобода і приватна власність. Звідси остаточне оформлення ліберального типу мислення, який відстоює пріоритет прав і свобод особи над інтересами суспільства й держави. Набуття політичною боротьбою більш організованого, масового характеру, унаслідок розвитку основ громадянського суспільства, системи політичних партій і профспілок; боротьба за розширення меж виборчого права й політичне представництво; масове розорення селян, ремісників, дрібних власників, погіршення умов їхньої праці та життя на тлі зростання промисловості. Варто вказати на економічне розшарування, пришвидшення урбанізації, появу значної кількості вільно найманих працівників, що в сукупності зумовило загострення соціальних суперечностей, чітко окреслило соціальні контрасти; відродження інтересу до ідеї соціальної держави та активні теоретичні пошуки в суспільній думці колективістських ідеалів – «соціальних утопій» (Р. Оуена, Ш. Фур'є, К. Сен-Сімона).

Ідея соціальної держави як концептуально-теоретичного конструкту сформується всередині ХІХ ст. в теорії німецького філософа, історика й економіста Л. фон Штейна. Л. фон Штейн вважається творцем теоретичної концепції, оскільки саме він звів у єдину систему ідеї про нову роль держави. З його ім'ям пов'язують і запровадження до наукового обігу терміна «соціальна держава». Натомість науковець її трактує так: це держава, яка спроможна «... підтримувати абсолютну рівність у правах для всіх різних суспільних класів, для окремої особи, що самовизначається завдяки своїй владі, ... сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, оскільки, в кінцевому підсумку, розвиток одного є умовою розвитку іншого» [4, с. 82]. Мислитель не поділяє тезу про те, що соціальна держава повинна змінити структуру суспільства та знищити класові суперечності, натомість наголошує на необхідності їх збалансування, мінімізації. Спосіб, у який можна цього досягнути, – це створення можливості для міграції людей з одного класу в інший шляхом зміни ставлення до власності. У термінології Л. фон Штейна це «живий вільний рух (міжкласовий рух)», який робить багатством досяжним для кожної людини.

Відтак покликання соціальної держави втілене у двох основних завданнях: у забезпеченні безперешкодного міжкласового руху та допомоги нужденним. Отже, соціальна держава – це сильна держава, яка здатна надати соціальну стабільність. Серед її характерних ознак особливо виокремлюють такі: по-перше, зобов'язальну природу (держава повинна підтримувати абсолютну рівність прав для всіх суспільних класів та окремої особи, сприяти економічному та суспільному прогресу всіх громадян тощо). «Саме обов'язок держави піклуватися про людину, а не саме піклування становить головну принципову відмінність соціальної держави від будь-якої іншої» [3, с. 74]; по-друге, здатність виконання соціальною державою

своїх функцій, що забезпечує влада. Застосування влади (державний примус) необхідне при перерозподілі прибутків для виконання обов'язків і соціальних програм. Очевидно, що заможні громадяни не мають бажання ділитися своїми статками, тому держава буде змушена стримувати їхній опір; по-друге, зацікавленість у виконанні своїх обов'язків. Держава прагне свого самозбереження, і це змушує її всілякими можливими засобами розв'язувати ті суперечності, які загрожують її цілісності й існуванню. Найбільш небезпечними в цьому плані є класові суперечності, яких неможливо позбутися. Тому в боротьбі за своє збереження держава повинна особливо зважати на реальні інтереси та потреби робітничого класу. Адже задоволеність рівнем і якістю життя, можливості для вільного розвитку розбудовують радикальні настрої людей, зокрема щодо докорінної зміни свого становища. «Коли з'ясується, що держава може бути знищена в результаті революційних змін, і єдиною альтернативою цьому є забезпечення кожній людині умов гідного життя або як мінімум гарантій гідного існування, то держава, наділена владою, обирає цю (другу) альтернативу як кращу, у силу цього і стає соціальною» [3, с. 76]. Натомість сучасні підходи та концепції, у центрі дослідницького інтересу яких перебуває феномен соціальної держави, пішли значно далі, аніж теорія Л. фон Штейна. Утім, як слушно зауважує відома розробниця цього концепту Л. Кочеткова, будь-яке дослідження в цій царині повинно «відштовхуватися» від визначення, запропонованого німецьким ученим. Адже «в ньому долається підхід до держави як арени класової боротьби й уперше стверджується пріоритет співвідношення «особа – держава», замість попереднього «суспільство – держава», а головною метою держави оголошується економічний і соціальний прогрес» [2, с. 51].

Пізніше особливості соціально-економічної ситуації країн Західної Європи кінця XIX – другої пол. XX ст. відображено в соціальній політиці, особливість якої пов'язана з її метою, а саме: «відносне вирівнювання доступу кожного до споживчих благ» [8, с. 183]. Провідним інструментом соціальної політики є «усуспільнення деяких елементів споживання», зокрема медичного, культурного, освітньо-навчального та інших форм. Зрештою, соціальна політика держави добробуту має всезростаючий економічний характер, вона стає більш «активною, інтенсивною та щедрою у винагороді й компенсації» [8, с. 183]. Тому на цей історичний період припадає поява низки «моделей соціальної підтримки».

Найбільш удала модель отримала ім'я видатного політика та державного діяча – німецького канцлера О. фон Бісмарка. Серед характерних особливостей «бісмарківської моделі соціальної політики» виокремлюють такі: обов'язкове соціальне страхування для працівників, метою якого є збереження досягнутого рівня та якості життя; розподіл страхового навантаження між роботодавцями і працівниками на паритетних засадах, де розмір пенсій та інших соціальних виплат залежить від розміру заробітної плати, величини страхових платежів і тривалості страхового стажу; створення товариств взаємного страхування через окремі соціальні ризики.

Система соціального страхування в моделі О. фон Бісмарка більш орієнтована на професійно-робітничу солідарність. Це, у свою чергу, давало змогу акумулювати значні фінансові ресурси, які гарантували надання якісної медичної допомоги, високий рівень страхових виплат – пенсій, матеріальної допомоги тощо. У сучасній соціальній політиці вище окреслена модель застосовується в Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції.

Модель О. фон Бісмарка протиставляється іншій моделі, яка асоціюється з ім'ям англійського економіста й політичного діяча У. Беверіджа. Він створив якісну нову організацію всієї системи соціального забезпечення, що

ґрунтувалася на універсалістському підході до соціальної політики. Основою «беверіджської моделі соціальної політики» є трирівневий тип соціального захисту: перший рівень – держава зобов'язана надавати базові гарантії соціального захисту всьому населенню; другий рівень – роботодавець забезпечує соціальне страхування найманих працівників, у якому частково бере участь сам працівник; третій рівень – працівник повинен додатково здійснювати особисте страхування. Також забезпечення з боку держави трьох провідних умов життєдіяльності громадян – державне медичне обслуговування; виплати на дітей, метою яких є надання однакових можливостей для виховання їх у сім'ях із різним матеріальним забезпеченням; запобігання масовому безробіттю [5, с. 75]. План цієї моделі використовувався в післявоєнні роки урядом Бельгії, Данії, Нідерландів, Німеччини, а також при створенні сучасної системи соціального забезпечення Швеції.

Уже у 50–60 рр. XX ст. «моделі соціальної підтримки» стають домінуючими та починають реалізовуватися в західній соціальній політиці. У першому десятилітті XXI ст. основні положення бісмарківської та беверіджської моделей соціальної політики були використані в офіційних документах Євросоюзу. У результаті оформилися такі сучасні модифікації «моделей соціальної підтримки»: континентальна, або бісмарківська модель, в основу якої покладений механізм обов'язкового соціального страхування, що забезпечує збереження для застрахованих працівників досягнутого ними рівня та якості життя, соціального статусу за умови настання соціальних ризиків. Країною, яка дотримується такої моделі соціальної держави, є сучасна Німеччина. *Англосаксонська, або беверіджська модель* ґрунтується на принципі розподільної справедливості. Державні зобов'язання зведені до мінімуму, тобто держава захищає найбільш нужденних. Фінансування програм соціального захисту відбувається як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок податків. Практично реалізована ця модель в таких країнах: Великобританія, США, Ірландія. *Скандинавська (північна), або соціал-демократична модель* має на меті боротьбу з бідністю й забезпечення гідного життєвого стандарту для всіх громадян. Особливість цієї моделі полягає в широкому охопленні різноманітних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які потребують підтримки суспільства. Фінансування соціальних витрат і програм здійснюється за рахунок податків, які сплачують усі громадяни без винятку, у тому числі й король. Ця модель успішно функціонує в таких країнах, як Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія. *Південно-європейська (середземноморська) модель* соціальної держави наразі тільки розвивається, оскільки протягом останніх десятиліть відбулися соціально-економічні та структурні зміни в системі соціального захисту. Серед характеристик особливо виокремлюються: асиметричність структури соціальних витрат, відносно низький рівень соціального захисту, соціальна політика має переважно пасивний характер і зорієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих громадян. Соціальний захист часто розглядається як завдання й турбота родичів, сім'ї. Ця модель представлена такими країнами: Італія, Іспанія, Греція, Португалія.

Окреслюючи соціально-філософський контекст розгляду соціальної держави, необхідно зазначити, що вона спроможна реалізуватися в системі взаємовідносин між особистістю, суспільством і державою. Відтак, ураховуючи вище означені аспекти соціальної держави, пропонується авторське визначення цієї дефініції. *Соціальна держава – це така модель взаємодії між особистістю й державними структурами, функціональне призначення яких має бути скеровано протекціоністською політикою – обов'язкова турбота про громадян, належна соціальна опіка, підтримання абсолютної рівності у правах гро-*

мадян, дотримання принципу справедливості в перерозподілі матеріальних благ тощо.

«Золотим століттям» соціальної держави є кінець 40-х – середина 70-х рр. XX ст. – час реальної реалізації мрії про щасливе, справедливе, благополучне життя, добробут для усіх і для кожного (суспільний ідеал). Для цього періоду характерний бурхливий розвиток економіки, безпрецедентне зростання попиту на робочу силу, суттєве підвищення оплати праці, рівня і якості життя населення. Зазначені обставини, що вперше торкнулися майже всіх верств суспільства, сприяли динамічному розвитку систем соціального захисту.

Однак уже наприкінці 70-х років XX ст. соціальна держава зіткнулася з серйозними економічними проблемами. Руйнівна сила «нафтового шоку» (різкий стрибок цін за барель) позначилася на обсягах виробництва, темпах інфляції та ВВП, появи стагфляції. Різкий спад продуктивності праці, зростання безробітних, старіння населення, економічна стагнація вимагали від держави постійного збільшення витрат на соціальні програми. Негативні явища і процеси в економіці супроводжувалися значним і безупинним збільшенням кількості тих, хто потребував соціальної допомоги й захисту. Утім в умовах суттєвого уповільнення економічного зростання держава дедалі гірше справлялася із виконанням функції соціального захисту населення. Відтак на початок 80-х рр. XX ст. припадає криза соціальної держави. У цей період усе частіше з'являються висловлювання про зниження довіри до соціальної держави, про її нездатність ефективно здійснювати внутрішню й зовнішню політику, вирішувати проблеми, які виникають у громадян. Починають ставити під сумнів саму ідею соціальної держави, наголошуючи на її «дорожечі», яка є «занадто важким тягарем» для економіки. Це передусім пов'язано із приходом до влади в 1979 р. прем'єр-міністра Великої Британії М. Тетчер і в 1981 р. президента США Р. Рейгана, які були найбільш послідовними та безкомпромісними у своєму прагненні «скоротити» соціальні витрати.

Із новою силою питання щодо політики скорочення соціальних зобов'язань держави загострилося у 90-х рр. XX ст. Поштовхом стала публікація праці відомого американського політолога П. Пірсона «Демонтаж держави всезагального добробуту? Р. Рейган, М. Тетчер та політика згортання» (1994) і пізніше наукової статті «Нова політика держави всезагального добробуту» (1996). На підставі ретельного аналізу політики, яку здійснювали консервативні уряди Великої Британії та США (скорочення прав на отримання соціальної допомоги, послаблення засад соціальної держави), науковець дійшов висновку, що всі спроби були невдалими. Це стало зайвим свідченням на користь тези щодо стійкості соціально орієнтованої держави. Дослідник пояснює сталість соціальної держави, орієнтуючись на два показники: підтримка громадськістю зазначеного типу держави та її інституціональної інерції.

Однак соціальна держава, проіснувавши протягом кількох десятиліть, ставши потужною рушійною силою розвитку суспільства, ствердившись як провідний стабілізуючий чинник правової державності й демократії загалом, опинилася в ситуації кризи та деструкції. Відтак криза соціальної держави виявилася в такому. *По-перше*, у зростанні соціального утримання, у всьому розраховувати не на свої власні сили, а на допомогу інших. У результаті сформувалося «пасивне» суспільство, де існує значна за кількістю категорія людей, залежних від державної підтримки, утриманців. «Люди стають залежними від такого способу життя, унаслідок чого цей клас зростає, витрати на його утримання збільшуються із кожним роком, тоді як платників податків стає все менше» [7, с. 70]. Виникає ситуація, коли коштів на здійснення соціаль-

ної політики катастрофічно не вистачає, рівень безробіття зростає, темпи розвитку економічної сфери сповільнюються. *По-друге*, у пануванні соціальної бюрократії. До появи цього «страхотливого явища сучасного життя» (Р. Дарендорф) долучилася й соціальна держава. Остання має потребу у формуванні бюрократичного апарату, який не здатен розглядати індивідуальні запити й проблеми громадян. Перерозподіл матеріальних благ на користь незаможних і соціально незахищених верств, організований і здійснюваний бюрократією, не сприймається громадянами настільки позитивно, як у цьому постійно намагаються переконувати. Відповідно, соціальна держава не здатна виконати ті завдання, які вона сама визначила. Політичний філософ Г. Рормозер на прикладі Німеччини – однієї із найбільш успішної в плані соціального захисту країни – переконливо доводить тезу щодо втрати системою перерозподілу матеріальних благ своєї сутності. Ця система вже не піддається раціональному управлінню, політики втратили загалом контроль над нею, і вона розвивається природнім шляхом без політичного управління. «У ФРН існує приблизно 90 бюрократичних організацій, які здійснюють перерозподіл у різних формах. Для політика це джунглі. Триває збільшення внутрішнього державного боргу» [6, с. 137]. Поряд із тим чинна система вже не є соціальною в первісному сенсі слова й суперечить ідеї порядку. Інакше кажучи, система втратила свою ефективність, а значна частка коштів на соціальні витрати, що стягуються із платників податків, «з'їдається» самим бюрократичним апаратом, який постійно зростає. Це, у свою чергу, паралізує ринкову економіку, її результативність і здатність до досягнень, ідучи по шляху саморуйнації. *По-третє*, у наявності суперечності між принципами ринкової економіки та соціальної держави. На сьогодні ці сфери виявилися несумісними, оскільки ринок ґрунтується на принципі індивідуального рішення й відповідальності, а соціальна система на принципах колективізму. Більше того, сама соціальна держава, як зазначає німецько-британський політичний діяч Р. Дарендорф, оснований на деякому парадоксі: завдання, що держава покликана вирішувати, завжди мають індивідуальний характер, а інструменти, якими вона користується, є суспільними. У результаті наслідки набувають жахливого, навіть «шизофренічного» характеру. Ідеться про таке: працівник у багатьох важливих життєвих питаннях позбавлений якості суверенного громадянина, усього того, що стосується його життя. Зокрема, у таких питаннях, як хвороба, безробіття, пенсійне забезпечення, він дедалі більше виявляється безпорадним перед владою соціальної держави, унаслідок залученості до якихось колективних, абстрактних рішень, які стосуються всіх загалом і які не зважають на конкретну ситуацію цієї людини. Відтак особа опиняється не лише у стані залежності від загальних рішень, а і є безсилою щось змінити. Звуження простору для вільних і самостійних рішень щодо важливих питань життя людини неминуче призводить до зниження рівня довіри до системи розподілу матеріальних благ зокрема та соціальної держави загалом. *По-четверте*, у низькому рівні культури допомоги нужденним. Із кожним роком у світі зростає кількість самотніх і тих, хто потребує догляду. У зв'язку з цим нині «соціальне питання» постало в іншій формі, як-от: як саме можна зберегти взагалі спільне життя самотніх і хворих людей, громадян держави в суспільстві, проізаномому егоїстичними й індивідуалістичними імпульсами. Вирішення цієї проблеми лежить поза межами системи розподілу матеріальних благ, тобто одними лише банкнотами її не розв'язати. Необхідне чітке усвідомлення того, що основу соціальної держави становить не лише розвинена, процвітаюча економіка, досконала система соціальної безпеки, а й культура, культура постмодернізму призводить до розпаду та розрізненості.

Раніше це визначалося як декаданс. «На проблему догляду за літніми та хворими людьми в постмодерністській культурі взагалі немає відповіді. Наше гедоністичне суспільство бурхливо віддається самовідтворенню» [6, с. 139]. Утрапивши етичні регулятори, суспільство створює новий антропологічний тип – людину-споживача.

Не останню роль у кризі соціальної держави починає відігравати процес глобалізації. Так, відомі сучасні німецькі філософи Ю. Хабермас та У. Бех говорять про причетність традиційної держави добробуту з її потужною «національно-державницькою» складовою у глобалізаційному процесі.

На кризовий стан держави добробуту починає безпосередньо впливати поява феномена множинності громадянства, що призводить до зміни її соціальної бази. Кількість громадян, які мешкають за межами своєї держави, постійно збільшується. Відтак ці громадяни випадають зі сфери соціального забезпечення власної держави. Їхнім добробутом уже опікується або не опікується інша держава, у якій вони проживають. Серйозний супротив ідеї держави добробуту чинить оформлення «транснаціональної буржуазії», абсолютно байдужої до проблеми соціального захисту. Вплив транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), які, власне, і реалізують глобалізаторські проекти, на державу та її соціальну політику має досить суперечливий характер. З одного боку, ТНК є важелем економічного розвитку країни (залучення інвестицій, створення робочих місць і виробничих потужностей тощо), тобто своєрідним акселератором економічних перетворень, з іншого – пропагують і вживають різноманітних заходів щодо скорочення соціальних гарантій і витрат.

Не менш серйозну загрозу державі добробуту становить зміна просторових масштабів («світ без кордонів»). Територія в межах географічних кордонів втрачає притаманну їй роль: економічні системи позбулися державних меж, капітал став мобільним, товари та послуги рухаються вільно. Не останню роль у згортанні держави добробуту відіграє втрата національної ідентичності на рівні держави. У підсумку це становить загрозу важливій складовій держави добробуту – національній солідарності. За умови, якщо громадяни не будуть бачити один в одному співвітчизників, відповідно, істотно зменшиться бажання ділитися ресурсами. Відтак зміна просторових масштабів похитнула інститут загального соціального громадянства – основи держави добробуту.

Суттєвий аспект у розумінні причин кризи держави добробуту пов'язаний із проблемою «кінця соціального», порушеною французьким філософом Ж. Бодрійяром (1929–2007) у праці «В тіні мовчазної більшості або кінець соціального» (1978), у якій філософ висуває кілька істотних тез. По-перше, «соціальне, насправді, ніколи не існувало», але завжди було чимось на кшталт симуляції соціального та соціального відношення, яке зараз дійшло десимуляції. Розкладання соціального мислення, виснаження й виродження соціальності, згасання соціального симулякру – усьому цьому ми є свідками. Відбувається розпад самої його будови [1, с. 256–257]. По-друге, «соціальне існувало, існує та постійно наростає». Соціальне, розширюючись, триумфально пронизує все, а те, що уникло його, являє собою залишок. Заполонивши все й отримавши статус реальності, залишок розсіювання символічного порядку є соціальне. Сьогодні ми все далі занурюємось у соціальне, у простір, який заповнений працею, млявими й контролюючими бюрократією зв'язками, мертвими мовами. Соціальне не помирає, воно акумулюється «смертю».

У ХХ ст. через систему соціального забезпечення соціальне змінюється. Залишок сягає всього суспільства загалом, ми отримуємо повну соціалізацію. Соціалізується абсолютно все. Посилення набуває функціональна ін-

теграція, замінюючи символічну. Залишки символічної дезінтеграції спонукають до примноження, розвитку «соціальних відносин». Актуальним стає вираз «відповідальність суспільства перед своїми знедоленими громадянами». В уяві багатьох соціальне стає ні чим іншим як інституцією, що є наслідком цієї знедоленості. Що ж відбувається, коли соціалізовано все? У залишок перетворюється вся соціальна система, що стала цілісною. У міру того, як соціальне, прогресуючи, поглинає всі залишки, воно само виявляється залишковим. Ставши залишком, соціальне вже не є процесом розвитку й позитивної історії, а виявляється простором нагромадженого та розрахункового керівництва, здійснюваного «смертю». Соціальне більше не має сенсу, бо залишок – це перевершене небуття. Політика соціального – це політика мерця. Вступаючи під знаком продуктивного розуму, соціальне поступово стає знаком симуляції. Саме в цьому плані керівництва залишками соціальне виявляється у формі права, потреби, обслуговування, простої споживної вартості. Відтак це вже інше обличчя смерті [1, с. 257–260]. По-третє, «соціальне, безумовно, існувало, але зараз його більше немає». Соціальне існувало як простір, що пов'язує, як основа реальності. Соціальні відносини, виробництво соціальних відносин, соціальне як динамічна абстракція, місце конфліктів і суперечностей історії, соціальне як структура, стратегія, ідеал – усе це мало сенс. Соціальне мало сенс в межах симулякрів «другого порядку», симулякри «третього порядку» поглинають соціальне, як і саму реальність. Простору соціальному настає кінець. Раціональна соціальність договору, соціальність діалектична (розповсюджена на державу і громадянське суспільство, публічне і приватне, соціальне й індивідуальне) поступається місцем соціальності контакту, множинності тимчасових зв'язків. Соціальне стає гіперреальним, піднесене в ранг моделі, на його виробництво підсилено працюють мас-медіа та інформація. Соціальне зникає, наражаючись на граничне інсценування, аж до непристойності, надмірної гіперреалізації й інтенсифікації. Отже, нечітка та суперечлива, але піднесена в ранг прозорості соціальна «реальність» усувається своєю власною симуляцією [1, с. 265–268].

Спираючись на вищезазначені тези, Ж. Бодрійяр доходить висновку про ефемерність соціального, яке є лише винаходом історії, що підживлюється політичними уподобаннями. Постмодерніст постійно застерігає від уживання цього конструкту як окремого стандарту. «Прихильники дивовижної за своєю наївністю соціальної та соціалістичної думки примудрилися оголосити універсальною й возвести в ранг ідеалу прозорості настільки незрозумілу й суперечливу, більше того, залишкову та уявну, і більше того, усунути своєю власною симуляцією «реальність», якою є соціальне» [1, с. 268]. Схожу думку висловлює німецький філософ Г. Рормозер, який соціальне визначає як «великий міф ХХ століття». Апелюючи до праць К. Маркса стосовно вирішення соціального питання, філософ наголошує, що останній ніколи не намагався дати відповідь на нього й окреслити шляхи вирішення соціальних проблем, а закликав до «створення такого суспільства, у якому соціальне питання як таке взагалі більше й виникати не буде» [6, с. 133]. Відтак соціальне питання вже не наразі.

Висновки. Отже, у ХХ ст. ідея держави всезагального добробуту знайде утілення і проіснує впродовж майже 30 років. Утім процеси глобалізації, соціально-економічні, політичні й територіальні трансформації другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. суттєво похитнуть позиції соціальної держави. Це дало підстави не лише філософам чи науковцям, а вищеозначеним політичним діячам говорити про кризу або навіть демонтаж держави добробуту. Так, зокрема, Король Нідерландів Віллем Олександр у

вересні 2013 р. оголосив про кінець держави добробуту. На її уламках він запропонував побудувати «суспільство активної участі» (participation society), яке передбачає скорочення соціальних витрат держави та підвищення відповідальності за власний добробут самих голландців. Відтак «європейська економічна казка» досягла свого завершення.

Література

1. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Ж. Бодрийяр, К. Ясперс // Призраки толпы / пер. с франц. Н.В. Суслова. – М.: Алгоритм, 2014. – 304 с.
2. Кочеткова Л.Н. Социальное государство: Опыт философского исследования: [монография] / Л.Н. Кочеткова. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 160 с.
3. Кочеткова Л.Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л.Н. Кочеткова // Философия и общество. – 2008. – № 3. – С. 69–79.
4. Милецкий В.П. Социальное государство: эволюция идей, сущность и перспективы становления в современной России / В.П. Милецкий // Политические процессы в России в сравнительном измерении. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1997. – С. 82–104.
5. Роик В.Д. Социальная модель государства: опыт стран Европы и выбор современной России / В.Д. Роик // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. – 2006. – № 6. – С. 55–82.
6. Рормозер Г. Кризис либерализма / Г. Рормозер; пер. с нем. А.А. Френкина. – М.: ИФРАН, 1996. – 292 с.
7. Сидорина Т. Социальное иждивенчество – обратная сторона благоденствия / Т. Сидорина, О. Тимченко // Отечественные записки. – 2012. – № 5 (50). – С. 58–74.
8. Фуко М. Рождение биополитики: [курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году] / М. Фуко; пер. с франц. А.В. Дьяков. – СПб.: Наука, 2010. – 448 с.

Анотація

Ищенко О. М. Філософія соціальної держави: від ідеї до кризи. – Стаття.

У статті в історичній ретроспективі досить детально розглядається й аналізується модель «соціальної держави». Доводиться доцільність реалізації на практиці теоретичної концепції «соціальної держави» в кінці 40-х – на поч. 70-х рр. ХХ ст. й окреслює низку причин, що зумовили кризу останньої. Серед основних причин зазначаються безпосередньо процеси глобалізації (поява феномена множинності громадянства, оформлення «транснаціональної буржуазії», транснаціональних корпорацій, майже байдужих до проблеми соціального захисту; зміна просторових масштабів «світ без кордонів», утрата національної ідентичності на рівні держави тощо); соціально-економічні проблеми (різкий спад продуктивності праці, зростання безробітних, старіння населення, економічна стагнація зумовлюють збільшення витрат на соціальні програми); політичні чинники (прихід до влади консерваторів) і про-

цеси трансформації другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. Саме вони досить суттєво похитнуть позиції соціальної держави та призведуть окреслений феномен до деструкції.

Ключові слова: соціальна держава, держава добробуту, соціальна політика, криза, демонтаж.

Аннотация

Ищенко Е. Н. Философия социального государства: от идеи к кризису. – Статья.

В статье в исторической ретроспективе достаточно подробно рассматривается и анализируется модель «социального государства». Доказывается целесообразность реализации на практике теоретической концепции «социального государства» в конце 40-х – нач. 70-х гг. ХХ ст. и определяется ряд причин, способствующих кризису последнего. Среди основных причин указываются непосредственно процессы глобализации (появление феномена множественности гражданства, оформление «транснациональной буржуазии», транснациональных компаний, равнодушных к проблемам социальной защиты; изменение пространственных масштабов «мир без границ», потеря национальной идентичности на уровне государства); социально-экономические проблемы (резкое падение производительности труда, рост безработицы, старение населения, экономическая стагнация обуславливают увеличение расходов на социальные программы); политические факторы (приход к власти консерваторов) и процессы трансформации второй пол. ХХ – нач. ХХІ вв. Именно они довольно существенно пошатнули позиции социального государства и приведут данный феномен к деструкции.

Ключевые слова: социальное государство, государство благосостояния, социальная политика, кризис, демонтаж.

Summary

Ishchenko O. M. Philosophy of the social state: from the idea to the crisis. – Article.

The article in historical perspective is considered in detail and analyzed the model of “social state”. The author proves the feasibility of putting into practice the theoretical concept of “social state” at the end of 40 – in the early 70 years of the 20 century and identifies a number of reasons contributing to the crisis last. Among the main reasons specified directly globalization (the appearance of the phenomenon of multiple nationality, registration of “transnational bourgeoisie” multinationals indifferent about issues of social protection and the change of spatial scales “world without borders”, the loss of national identity at the state level, socio-economic problems (sharp falling productivity, rising unemployment, an aging population, economic stagnation, all of which helps to increase spending on social programs), political (the rise to power of the conservatives) and the processes of transformation of the second floor. ХХ – beg. of the ХХІ century. They quite significantly undermine the social position the state and lead to the destruction of this phenomenon.

Key words: social state, welfare state, social policy, crisis, dismantling.